

MARKO KREMŽAR

Svoboda in resnica

VLADA VESTI

Po besedah angleškega zgodovinarja lorda Actona¹ je svoboda vlada vesti. Pri tem je imel pisec v mislih anglosaksonski pojem svobode (liberty), ki ne sovпада povsem z vsebino podobnega izraza (libertas), kot je navadno v rabi pod vplivom rimskega prava predvsem na kontinentalnem delu Evrope.

Če je svoboda za prebivalca latinske Evrope in zaradi vpliva Napoleonovega kodeksa tudi drugje v tem, da smemo storiti vse, kar ni prepovedano, pa pojmuje naravni zakon (common law) Anglosaksoncev svobodo kot razumno odločanje, ki predstavlja notranje bistvo zakona in izvira potemtakem iz zdrave pameti, čuta dolžnosti, pravilno urejene vesti in šele nato iz zakonodaje.² Prav zato je svoboda, z njo pa tudi doktrina liberalizma, ki jo je razprostrla nad Evropo francoska revolucija, v marsičem različna od svobode, ki so jo imeli v mislih začetniki angleškega gospodarskega liberalizma.

V prvem primeru je vsa odgovornost za moralno presojo dejanj in opustitev združena v vladarju oziroma v državnem sistemu. Ta varuje svobodo državljana, določa meje svobode in je potemtakem, podobno, kot je to

dosledneje norma tudi v totalitarnih državah, edini razsodnik o tem, kaj je dovoljeno in prav, pa tudi kaj je moralno in kaj ni. Državljan bi bil v tem primeru tem bolj svoboden, čim manj zakonov bi ga omejevalo. Gre potemtakem za prostost "pred" zakonom. V drugem primeru pa naj bi človek spoznal, koliko mora omejiti svojo svobodo, da bodo njegova dejanja ostajala v mejah nepisanih zakonov etike. Državni zakon le oblikuje in ureja to splošno sprejeto delno omejitve svobode, katere namen je čim večja osebna svobodnost. Zato smemo v tem primeru govoriti o svobodi "v okviru" zakona.

Pojmovanje svobode kot vlade vesti je blizu krščanskemu pogledu prav zato, ker temelji na naravnem pravu. Po besedah Papeža Janeza Pavla II. v okrožnici "Sijaj resnice", si "človekova svoboda in božja postava ne nasprotujeta, marveč se druga na drugo sklicujeta". Poklicani smo k svobodi, a "ta nima nič skupnega s človekovo 'osvoboditvijo' od zapovedi, ki so nam bile dane (prav kakor vsak pravičen zakon) z namenom, da služijo praktičnemu izpolnjevanju ljubezni".³ Pod tem vidikom kristjani soglašamo s trditvijo, da je "vlada vesti" namen, pa tudi pogoj svobode, ali kot beremo v že omenjeni okrožnici, da

je "razmerje med svobodo in postavo notranje povezano s pojmovanjem npravne vesti".⁴ To pomeni, da potrebujemo svobodo za življenje po vesti, ki naj bi bila najboljše in tudi zadnje zagotovilo notranjega miru in harmoničnega družbenega sožitja.

Vest seveda ne dovoljuje osebne samovolje, ker naj bi bila podrejena razumu, to je zdravi pameti. Ta zaključek se dotika krščanskega pojmovanja moralnih kreposti, med katerimi je "razumnost" (prudentialia), ki jasno vidi in zato modro presoja in predvideva, temeljna in prva. V naravnem redu si moremo le z razumnostjo prav in odgovorno vzgajati vest ter v skladu z njo uporabljati dano nam svobodo. Za vzgojo vesti v verskih vprašanjih nadnaravnega reda, ki sloni na naravi, a jo presega, pa potrebuje vernik pomoč božjega razodetja,

V že omenjeni okrožnici je Papež Janez Pavel II. takole poudaril pomen človekove svobodnosti: "Bog je prepustil človeka lastni odločitvi, da bi iskal svojega Stvarnika in svobodno prišel do popolnosti ... Kajti kakor človek z vladanjem nad svetom oblikuje svet po svojem razumu in volji, tako z izvrševanjem npravno dobrih dejanj potrjuje, razvija in utrjuje v sebi sličnost z Bogom."⁵ Vendar svoboda, ki je Stvarnikov dar in zato temeljna človekova pravica, brez katere mu ni mogoče živeti ljubezni, pa tudi ne dosega moralne polnosti, je vedno tudi tveganje in izziv. Na nevarnost zlorabljanja svobode opozarja že sv. Pavel, ko pravi, naj "svoboda ne bo pretveza za življenje po mesu, temveč (da) služite drug drugemu v ljubezni,"⁶ to je po vesti.

Marsikdaj in ne le v današnjem svetu bi radi poenostavili vsebino svobode na možnost doseči to, kar hočemo. V takem primeru bi bila svoboda povsem odvisna od denarja, imetja in dobrih družbenih zvez, to je od gospodarske in politične moči. Ne le krščanstvo, judovstvo in islam, marveč tudi vzhodna verstva zavračajo tak pogled na svobodo iz spoznanja, da neomejene želje človeka prej zaslužnjujejo kakor osvobajajo.⁷ Kljub temu v vsakdanjem življenju prebivalcev tako

imenovanega gospodarsko "razvitega sveta" že dolgo časa prevladuje materialistično pojmovanje svobode. Odtod izhaja pogosto enačenje boja za imetje in oblast z bojem za svobodo, kar nasprotuje osnovnim načelom demokracije, ki zagovarja in kot republika tudi brani svobodnost sleherne osebe.

Namen tako klasične liberalne kakor tudi krščanske demokracije, ki se v tej točki strinjata, je zagotoviti notranjo in politično svobodo državljanov v okviru republike ali ustavne monarhije tako, da se različni deli družbe med seboj omejujejo, dopolnjujejo in nadzirajo. Trajno zagotavljanje svobode, ki je predvsem duhovna dobrina, zakoreninjena v človekovi naravi, je mogoče le v pravnem okviru, kateri jo priznava, ureja in smiselno omejuje, kar je bistveno za demokratično politično ureditev in je hkrati pogoj za zdravo gospodarsko rast in za družbeni mir.

SVOBODA IN SODBA VESTI

O b vprašanju človekove svobode v okviru demokracije se pogledi ponekod strinjajo, v marsičem pa se tudi razhajajo. Nekateri želijo, da je svoboda, predvsem na področju gospodarstva, čim manj omejena, ker vsaj v teoriji zaupajo, da zdrav človek svobode ne zlorablja, neredko pa tudi, da jih ne bi nič omejevalo pri večanju imetja. Drugi bi raje svobodo kolikor mogoče nadzorovali in omejili na vseh področjih s pomočjo zakonov, v gospodarstvu pa tudi z omejevanjem konkurence in lastništva kapitala. To delajo bodisi, ker so do človekove narave nezaupljivi, lahko pa tudi iz želje po neomejeni oblasti.

Med liberalnim pretiranjem in rahlo naivnim optimizmom in socialističnim hladnim in neredko krutim pesimizmom glede človekove narave ohranja primerno ravnovesje krščanski realizem s svojim naukom o človekovi dobri, a po izvirnem grehu ranjeni naravi. To pomeni, da je človek ustvarjen za svobodo, a zaradi svojih slabih nagnjenj potrebuje tudi trezno omejitev in nadzor. Le svobodni človek lahko ljubi, goji

kulturo, duhovnost, razvija ustvarjalnost in večja blaginjo. A ta dragocena svobodnost potrebuje nadzor zdrave pameti s podporo zakona. Ljudje, ki načelno zavračajo možnost obstoja naravnega reda, se bodo težje upirali skušnjavi, da bi vnašali v družbo in v namišljeni "vesoljni kaos" (z večjo ali manjšo prisilo) nek svoj "idealni" red. Tako na primer so komunistični režimi s pomočjo marksistične revolucionarne dialektike nasilno prevzgjajali človeka za neko utopijo, v katero niso verjeli. Posluževali so se sile zavisti in sovraštva v boju za prevlado svojega reda pa tudi svojih koristi.

Notranje svobodni, to je na imetje in na oblast manj vezani ljudje, bodo lažje sledili ukazom svoje vesti ter tako ureditev družbe lažje približali idealu svobode in pravice, kakor nesvobodni, ki so lahko celo ob propagiranju svobodnosti sužnji nezmernih želja in neobvladanih strasti ter so zato neredko krivični. Da svoboden človek svoje svobodnosti ne zlorabi drugim v škodo, mora biti sam v sebi močan, krepak, a hkrati mora svojo vest usmerjati v iskanje tega, kar je resnično in dobro ter se pustiti voditi resnici.⁸ Komur sta tuja pojma objektivne resnice in osebne kreposti, bo težko ohranjal v sebi notranjo svobodo in zagotovil svobodo drugim. To naj bi še posebej upošteval, kdor se odloča za delo v javnosti, pa seveda vsak državljan, ko izbira, koga bo pri tem podprl.

Nikdar ne bo zadosti poudarjeno, da naj bi vsak javni delavec – in toliko bolj, če je kristjan – pri vsem svojem mišljenju in delovanju izhajal iz notranje svobodnosti v zavesti, da je le svoboden človek lahko pravičen. Notranja svoboda varuje vsakogar, v posebni meri pa še politika in podjetnika pred skušnjavo korupcije in neurejene želje po oblasti ter imetju. Človek, ki se tem skušnjavam preda, neha biti svoboden, kmalu pa tudi pravičen ter je nezmožen drugim posredovati pravico in varovati njihovo svobodo.

Nobena družbena ureditev, tudi demokratična, ni varna pred zlorabo svobode. Razlika s totalitarnimi režimi v tem pogledu je v

količini oseb, ki imajo v okviru vsakega od omenjenih političnih sistemov toliko moči, da lahko svobodo zlorabijo v svojo korist na škodo drugih. Medtem ko imajo oblastniki v totalitarni državi monopol nad svobodo v političnem, kulturnem in gospodarskem pogledu, je na tako imenovanem svobodnem gospodarskem trgu v okviru demokratičnih držav svoboda sicer zagotovljena vsem, a je vendarle neenakomerno porazdeljena in omejevana.

V demokratični družbi, ki naj bi zagotavljala osebno svobodo, se ob dobrinah, ki so sad dela in podjetniške iznajdljivost ter ob vrednotah svobodne družbe pojavljajo tudi sile, ki skušajo temeljno svobodnost posameznika v praksi, včasih celo mimo zakona, omejevati, če ne celo zatreti. Pri tem se ambiciozni graditelji skušajo najprej polastiti vesti ljudi, kakor nosilci že ustaljenih monopolov, ki hočejo manipulirati množico v političnem, pa tudi v gospodarskem oziru. Sodba vesti je namreč tista "praktična sodba, ki odreja, kaj človek mora storiti ali opustiti".⁹

Svobodna, naravna vest presoja po razumskem spoznanju, kaj je dobro in kaj je zlo ter izreka svojo tiho sodbo o človekovih dejanjih in opustitvah. Tej brezprizivni sodbi pa se človek lahko upre. S pogledom na neposredno korist ali užitek hoče sam nevezano odločati, kaj je dobro in kaj slabo. Tako stoji človek vedno znova pred drevesom spoznanja dobrega in hudega¹⁰, kjer se odloča, ali bo sledil glasu vesti v skladu z naravnim redom, ali bo uveljavil v svetu svojo voljo in svoj red. Pri tem mu pomagajo utrjevati svojevoljni napuh vsakokratni sovražniki resnice in naravnega reda, ki so hkrati nasprotniki pravične, na vzajemnosti osnovane družbene ureditve.

S pojavom globalizacije se pojavljajo nove možnosti in priložnosti, da nosilci političnih, gospodarskih in kulturnih interesov v svojih naporih za čim večji vpliv in neomejeno oblast, prevzgojijo človeštvu vest ter tako v družbi zatrejo čut za vrednotenje in ohranjanje svobode. To nalogo opravljajo v okviru totalitarnih držav neposredno in brezobzirno,

v demokracijah pa prikrito, kolikor jim dopuščajo sredstva in zakoni. Njih delovanje spominja na vlogo, ki jo je v omenjeni pripovedi iz Geneze opravljal nekdo drugi.

RESNICA IN SVOBODA

Znan je rek, da je v vsaki vojni prva žrtev resnica. To drži tudi v nikdar dokončanem boju za oblikovanje človekove vesti, za pogojevanje njegovih odločitev in dejanj ter posredno za obvladanje družbe. Pri tem se nosilci poslužujejo tako politične kakor gospodarske moči, vse prepogosto prikrivanja, ponarejanja, zanikanja resnice, skratka laži. Ko obljublajo več, kot vedo, da morejo nuditi, stopijo na pot neresnice. Rastoča razdalja med realnostjo in dosežki jih sili v prikrivanje stvarnosti, pa tudi v zamenjavo vrednot. Poskušajo razvrednotiti, kar je vredno, a težje dosegljivo, ter to nadomestiti z novim, privlačnejšim, a manj vrednim.

Na ta način postanejo ljudje manj odporni do zlaganih, propagiranih videzov, ki naj bi prikriili resničnost in utrdili vero v privide neuresničljive prihodnosti. Če država, civilna družba in družina ne vzgojijo takšnih ljudi, ki so sposobni kritično presojati, kar jim ponuja politični ali gospodarski trg, se med njimi brez ovire širijo strukture laži, ki zavajajo posameznike in družbo ter imajo po mnogih razočaranjih kot posledico splošno skepso, to je dvom o vsaki resnici.

Skupine, ki skušajo prevzgojiti človeku vest, da bi postala bolj dovzetna za sprejemanje neresnice, segajo po orodju, ki bi moralo biti po svojem bistvu, če ne zagotovilo, vsaj opora svobode. To so javna občila in trgovske reklame. Namen prvih je obveščati javnost, da se Ijudstvo, ki je v demokraciji nosilec politične oblasti, more pravilno odločati na področju družbenih koristi in odnosov, namen drugih pa je obveščati porabnika, na katerem sloni tržno gospodarstvo, da se more razsodno odločati, predno kupi, kar potrebuje. V kolikor take skupine ne služijo osebi, bodisi državljanu bodisi porabniku,

temveč se je poslužujejo, so po svojem bistvu nedemokratske.

Kadar so mediji, propagandne agencije in podjetja, ki jih uporabljajo, v rokah bodisi vidnih ali prikritih trgovskih ali političnih monopolov, se prav lahko spremenijo v silo, ki pričinja spreminjati "informacijo" v "formacijo". Kdor išče popolno oblast ali se namerava z monopoli polastiti trga, hoče oblikovati političnega ali tržnega porabnika po svoji volji. Na ta način poskušajo razni dejavniki v boju za oblast in imetje manipulirati videz resničnosti in prilagajati moralno vrednotenje v svojo korist. Skoraj neopazno hromijo svobodno hotenje in čutenje posameznikov, ki naj bi postajali vedno manj državljani, vedno manj osebe, vedno bolj pa brezbrizna množica porabnikov. Če je bila prva žrtev takega procesa resnica, sledi tej žrtvi druga – svoboda.

Zato naj bi države, zgrajene na demokratskih principih, omejevale take in podobne vplive s preprečevanjem monopolov ter pazile na verodostojnost političnih in trgovskih sporočil, hkrati pa skrebele za etično vzgojo državljanov, s čimer bi krepile njihovo kritično samozavest in utrjevale svoj lastni obstoj.

PREZIR RESNIČNOSTI

Ni slučaj, da je doživelo človeštvo najkrutejše izraze totalitarizma v imenu različnih svoboščin, katere naj bi, ob razočaranju nad človekom posameznikom, zagotovila močna država. Kjer pa je državni zakon zadnje merilo svobode, tam postane ta odvisna od politične zamisli trenutnega oblastnika. Ko postaneta človekova "zamisli" in s tem državna ideologija pomembnejši od stvarnosti, se pojavi potreba slednjo primerno prirediti in če treba, podrediti tej ali oni "genialni" utopiji. Družba, ki si je podredila osebno svobodo in s tem dokazala, da ne spoštuje osebe, prav tako ne spoštuje resnice kot odseva resničnosti, temveč se je poslužuje in si jo po potrebi tudi kroji.

Totalitarni oblastniki pričnejo resnico svojevoljno in postopoma nadomeščati z

razmeram prikrojeno polresnico in končno z lažjo, ki je zaradi rastoče zapletenosti kmalu niti sami ne zmorejo več ločiti od resnice. Tako na primer je nacionalsocialistična Nemčija, sledeč svoji ideološki utopiji, izgubila stik z realnim svetom in končno celo z lastno neposredno resničnostjo. Tudi internacionalni socializem komunističnih držav je na podlagi Marxove zamisli in Heglovih teorij prelival morja krvi, da bi s pomočjo prisile in boja ustvaril novega človeka, novo družbo in nov red, ne glede na človekove moralne in psihološke danosti. Njegovi pristaši so sledili utopiji in uveljavili z nasiljem neki red na podlagi lastnih izkrivljenih predstav. Čim manj uspešni so bili v svoji "socialni inženjeriji", bolj so se v skoraj stoletni praksi zatekali v laž, da so ohranjali vsaj videz uspeha in utemeljenosti svojih teorij ter si tako utrjevali oblast. Komunistični sistem je bil od vsega začetka do take mere nesposoben uresničiti svoje napovedi in obljube, da se je moral neprestano posluževati laži in nasilja, ki sta postala neločljiv del njegovega bistva.

Kadar se resničnost ni skladala z določeno zamisljo, je seglo vodstvo realsocialistične države, ki jo je predstavljala idejno zgrajena komunistična partija, "začasno" po sredstvih nasilja. Nasilje pa je imelo dve smeri, preobraziti je hotelo človeka in si podvreči resnico. Skušali so prisiliti človeka, da bi se prilagodil diktatu, po drugi strani pa spremeniti videz resničnosti, da bi odgovarjala teoriji. Nasilje nad resnico pa se ni ustavilo pri skrivljenem prikazu vsakdanjih dejstev, seglo je v preteklost in v globino spoznavanja moralnosti človekovih dejanj, v resničnost dobrega in zla. Nasilje ter zatiranje svobode je seglo v duše, se polastilo spomina in vesti.

Nasilje prve vrste, to je zunanje nasilje nad osebo, je jasno vidno in zato tudi vzbuja odpor. Nasilje druge vrste, moralno nasilje nad spominom in vestjo, pa navidez ne rani nikogar in ga ljudstvo mirneje sprejema ter se ga čez čas celo nerado otrese, ker se je odvadilo svobode in se je navadilo misliti s kategorijami neresnice.

PREVZGOJA VESTI IN SPOMINA

Po padcu komunističnih totalitarizmov so se v mnogih primerih mlade demokracije izkazale za lahkoverne, tudi v Sloveniji. S spremembo družbene ureditve so ljudje začutili sproščenost, a malokdo je pomislil, da bi morala slediti preureditvi ustanov tudi preosnova nravi¹¹, kar pomeni poleg vzgoje za življenje v demokraciji tudi zdravljenje večkrat otopele vesti.

Po desetletjih varanja in uveljavljene laži, sprejemanje resničnosti ni lahko, prav kakor po zasvojenosti z mamili ni lahkega zdravljenja. Nobenemu zasvojencu ni mogoče brez volje in npora prekiniti z odvisnostjo in se spoprijeti s trdim, vztrajnim delom in z zmerno uporabo dobrin, ki sta potrebna pogoja za zdravje. Pri tem potrebuje človek zgled in oporo, skratka vzgojo, ki je totalitarizma razrešeni, a neosvojenjeni državljan ni prejel. Pomeni, da celo zavzeti demokrati, ki so trpeli skozi generacije prisilo marksističnega totalitarizma, niso povsem razumeli globoke škode, ki jo je povzročil, pa tudi ne, da je svoboda zahtevna dobrina. Po desetletjih vzgoje v odvisnost ni nihče poskrbel za prav tako intenzivno vzgojo državljanov za svobodo, to je za osebno odgovornost, za poživitev zdrave samozavesti in za uravnoteženje vesti.

Marksistična totalitarna država, ki jo je nekoč definirala Alja Rahmanova kot tovarno novega človeka, se je lotila povsod, tudi pri nas, prevzgoje prebivalstva silno resno. Ko se je polastila družbenih struktur, je hotela obvladati tudi vest in voljo človeka, za kar je morala obvladati najprej njegov spomin. Zgodovina se je pisala in prirejela z ozirom na potrebo oblastnikov, medtem ko je bojazen omejevala osebne spomine na politično neoporečne čase in dogodke. Z okrnitvijo družbenega, pa tudi osebnega spomina so ljudje izgubljali zmožnost, da bi si predstavljali drugačno družbo, kot jo je propagirala oblast, predvsem pa, da bi hoteli biti drugačni, kot se jim je po nekaj letih v okviru vsemogočne države zdelo normalno.

Okvare na področju spomina lajšajo deformacijo osebne vesti, kar se po nekaj letih prevzgoje pokaže v upadanju spoštovanja moralnih vrednot, pa tudi v manjšanju družbene odgovornosti. Kjer je spomin omejevan na dobo tako imenovane nove stvarnosti, vest kmalu izgubi orientacijo nekdanje družinske in družbene tradicije in se prične usmerjati po normah, ki jih diktira država s pomočjo šole in medijev. V družbi moralno dobro zamenja, kar je politično korektno, in pojem zla izgine ne le iz uporabe, ampak tudi iz besedišča ter končno iz vesti. Na tak način ljudje pričenjajo izgubljeni čut odgovornosti za svoja dejanja, s tem pa tudi del istovetnosti. Človek postaja vedno bolj neoseben in manj odgovoren del množice, pričinja izgubljeni čut družinske in narodne pripadnosti, pa tudi osebne samoza-vesti. Povsem se totalitarnim režimom to ni posrečilo nikjer na svetu, deloma pa marsikje – tudi pri nas.

V kolikor se mlade demokratične države niso zavzele, da bi v tem pogledu državljane poskušale vzgojiti za odgovorno življenje v svobodi, se prej ali slej znajdejo v težavah tako na področju demokratičnega, strpnega sožitja, kakor tudi v kulturno-gospodarski tekmi odprte, iniciativne družbe. Ljudje, ki so navajeni, da zanje misli in skrbi država, se težko sprijaznijo z dejstvom, da morajo zdaj v marsičem odločati sami in da so dolžni s svojim odgovornim, kvalitetnim delom vzdrževati državo. Ker so vajeni iskati svojo svobodo "pred" zakonom ali mimo njega, se ne sprijaznijo s svobodnim življenjem "v okviru" zakona.

Človeka s šibko istovetnostjo, vzgojenega brez moralnih vrednot, zakoreninjenih v razumu in v tradiciji, bo ob brezbriznosti do preteklosti in nevajenega odgovornosti za lastno prihodnost, težko prepričati, da je soodgovoren za kvaliteto življenja tako lastne kakor prihodnjih generacij, to je za prihodnost naroda in družbe, v kateri živi. Množice, ki danes po mnogih evropskih državah zahtevajo, da jim države zagotovijo blaginjo in varnost ne glede na razpoložljiva sredstva

in če treba z neomejenim zadolževanjem, so viden izraz te miselnosti.

VARLJIVA SVOBODA LAŽI

Človek je svobodno, a tudi omejeno bitje. Njegovo svobodo omejujejo stvarnost časa in prostora, narava, ki ga obdaja, lastna krhkost, pa tudi družba, v kateri živi. Osebe, ki jih srečamo na življenjski poti, so nam lahko obogatitev, pa tudi omejitev. Najsi pomeni srečanje z osebami, pa tudi z dogodki in naravnimi pojavi, sprejetje ali zavrnitev, gre tudi za odločitev, ki pogojuje in omejuje nadaljnji korak. Kot posledica mnogih takih omejitev se znajde človek v teku časa vsaj do neke mere vklenjen v verige čustvene, pa tudi materialne, gospodarske ali politične odvisnosti. Kljub izgubljanju zunanje svobodnosti pa ostaja človeku nedotaknjena notranja svoboda, da se odloča za iskanje resnice in pravice, za dobro ali za zlo.

Kot svobodno bitje se človek vedno znova odloča za sprejemanje ali zavračanje resničnosti, za priznavanje ali preziranje naravnega reda. Zato je, po besedah Janeza Pavla II., "vprašanje pravilne uporabe svobode tesno povezano z refleksijo o temi dobrega in zlega".¹² Svoboda, uporabljena za širjenje in večanje dobrega, prinaša v duše mir, v družbo pa strpnost in harmonijo, izbira zla pa privede človeka končno v odvisnost ne le od naravnih danosti, marveč od lastnih utvar. Zlo je namreč vedno povezano z neresnico.

Omenjena povezava svobode z dobrim ali zlom, z resničnostjo ali utvaro v sodobni družbi marsikdaj ni več takoj razvidna zaradi pogostega podcenjevanja resničnosti in brezbriznosti do resnice, pa tudi zmede v moralnem ocenjevanju storitev in opustitev. Odklon od resnice, to je neresnica, ki se izraža kot laž ali pa tudi kot zmota, v današnji družbi le redko vzbudi zaskrbljenost ali ogorčenje. Družba, ki mirno govori o več resnicah, prav tako mirno sprejema tudi povodenj laži in zmot, ne da bi se spraševala o njunih vzrokih in posledicah.

Blagor služabniku, ki se nima za boljšega, kadar ga ljudje poveličujejo in povišujejo, kakor pa tedaj, kadar ga imajo za ničvrednega ter ga omalovažujejo in prezirajo. Človek namreč toliko velja, kolikor velja pred Bogom in nič več. (FOpom 19)

Assisi, bazilika Marije Angelske (Porciunkula). Fotografija: Samo Skralovnik

Objektivne posledice zmote in laži so navadno enake, subjektivne posledice pa so bistveno drugačne. Človeku, ki se moti, morda lahko očitamo, da je bil pri iskanju resnice površen, premalo globok ali nedosleden. Lažnivec pa resnico namenoma in zavestno potvarja. Če je zmota posledica človekove naravne omejenosti ali slabosti, pa je laž težka moralna napaka, ki ji kristjani rečemo greh. Vendar ne glede na to, ali se oddaljimo od resnice zavestno ali ne, so objektivni sadovi odločitev, ki izvirajo iz njih, lahko enako usodni.

Posledice zgrešenega nauka so pogubne ne glede na namene avtorjev. Zmota ni manj zmota, če jo širi dober človek, in ima v družbi podobno, čeprav ne nujno enako razdiralno silo kot laž. Obe pa se širita zaradi navidezne privlačnosti, s katero je prikazan drobec resnice, ki ga vsebujeta, pri tem pa ustvarjata vrsto družbenih napetosti in konfliktov. Vendar je laž, ker je namerna, tudi moralno zlo, zaznamuje in notranje pohabi človeka, ki mu služi. Kot vsako zlo je tudi laž nalezljiva, vpliva na moralno zdravje prizadetih, da ustvarja v družbi napetost in nesrečo, a ne le zaradi odklona od resničnosti, kot recimo zmota. Laž je bolj razkrojevalna, ker pomeni zavestno zavajanje od resničnosti, in je izraz človekove svobodne zavrnitve dobrega. Z lažjo se človek svobodno vklene v verige neresnice, ki si jih poskuša lajšati z nadaljnjim begom v svet mitov, utvar in z nenehnim grmadenjem novih laži v sicer šibke, a pogubne strukture zla.

Nasprotno pozitivno in trajno moč ima resnica, ki vnaša mir v dušo posameznika in na ta način pomirjevalno vpliva tudi na odnose v družbi. Papež Janez Pavel II. pravi, da odseva sijaj resnice v vseh Stvarnikovih delih, posebno še v človeku, ustvarjenem po božji podobi. Resnica razsvetljuje razum, oblikuje človekovo svobodo in njegovo vest,¹³ ter je najuspešnejše sredstvo, s katerim razpolaga oseba pri uveljavljanju svoje svobode. Varuje moralno, pa tudi politično vrednoto osebne svobode ter utrjuje v svetu spoštovanje pravičnosti. Krivični ljudje tako v osebnih odnosih

kakor na področju politike in gospodarstva se za dosego svojih koristi poslužujejo laži. Zato je delo za pravično družbo neločljivo povezano s širjenjem in oznanjanjem resnice.

Za kristjana je zlo, ki ga povzroča laž, lahko razvidno in mu resnicoljubnosti ni potrebno utemeljevati s koristnostjo. Dobro ve, da zvestoba resnici, četudi včasih težka, prinaša notranjo svobodnost. Pri zmoti pa stvar ni tako enostavna. Izhodiščna napaka vernega kristjana pri presojanju resničnosti je malokdaj zavestna. Ne zmoti se, ker bi se hotel motiti. Zmotiti se potem takem ni moralni prestop, če je prizadeti resnično in zavzeto iskal resnico, kljub negativnim posledicam, ki jih ima vsak odklon od resničnosti. V kolikor pa bi bilo njegovo iskanje in z njim povezano delo površno ali malomarno opravljeno ter nato nekritično zagovarjano, bi seveda dobilo negativen moralni predznak.

Prvi človekov moralni padec je povzročil Zapeljivec, ki je, kot beremo v evangeliju, "oče laži"¹⁴. Pred varljivimi obljubami padlega angela, ki so zbudile v našem predniku kal napuha, je bila na svetu laž nepoznana. A ko ji je človek svobodno sledil, ker je bila videti privlačna, je postal njen suženj, v smislu kot postanejo sužnji mamili tisti, ki jim zapadejo. Ker človek ni Bog, ne more s svojo voljo in z besedo spreminjati resničnosti. Vendar z lažjo venomer poskuša prav to in se tako zapleta v nerealnost. Na ta način si sam, svobodno, z vedno novimi odkloni od resnice dodatno omejuje svobodo, ker si manjša prostor sredi svojega namišljenega umetnega reda. To suženjstvo se zdi morda sprva privlačno, ker ustvarja privid svobodnosti, človekove neodvisnosti od stvarnosti, ki ga obdaja. Občutek svobodnosti, ki ga daje prelamljanje z resnico, je varljiva svoboda laži. Človek je svoboden do take mere, da lahko sledi utvari in se svobodno vklene v mrežo neresnice. Vedno znova hoče biti kakor Bog¹⁵, ki je s svojo Besedo priklical stvarstvo v obstoj. Zato se človek, ustvarjen po Njegovi podobi, v svojem napuhu predaja varljivemu nagnjenju spreminjati resničnost zgolj z močjo besede,

po svoji volji, v svojo navidezno korist. Vsi bi radi svobodo, a kdor jo išče svojevoljno, brez ozira na resničnost, jo najde okrnjeno in jo končno izgubi.

Ljudje s prvim odklonom od naravnega reda in s prvo lažjo nismo izgubili svobodne volje. Ker pa je postalo sprejemanje danosti in njeno dopolnjevanje z naporom uma in dela včasih težko, se človeški rod rad vedno znova zateka v vabljivi, utopični svet neresnice. Tako postaja človek suženj ne kake stvarnosti, ki jo je mogoče oblikovati z vztrajnim delom, marveč lastnih namišljenih videzov in strahov. Proti tem se prične boriti z razdiralno silo novih laži pa tudi nasilja nad bližnjimi, ki se ne skladajo z njegovo predstavo stvarnosti in reda. Resnica in svoboda kot dejavnika miru v posamezniku in v družbi sta neločljivi zaveznici v konfliktu z lažjo in z nasiljem.

Laž se zdi včasih opravičljiva, češ, da se z njo izognemo večji nesreči. To je kratkoročno gledano lahko res, a ker vnese laž v človekove odnose nered, se prej ali slej plača, kot se na nek, način plača vsak odklon od resnice. Od tedaj naprej je v človeku in okrog njega v družbi napetost med namišljeno, zlagano realnostjo in med tem, kar v resnici je. Neprijetnost trenutka, ki smo se ji hoteli ogniti z lažjo, nadomesti teža neprestanega konflikta, ki ga je mogoče rešiti le z vrnitvijo k resničnosti. To pa zahteva priznanje laži, zatrditev resnice in kolikor mogoče tudi poravnavo prizadete krivice in škode.

V posebni meri drži to za javne delavce, politike in podjetnike, ki se v odnosih z ljudmi iz slabosti ali iz pokvarjenosti zatekajo k laži. Kadar jim ponos preprečuje, da bi priznali, kje so se hote ali nehote oddaljili od resnice, se

znajdejo v težkem položaju. Prvemu občutku svobode in uspeha, ki sledi prelomu z resnico, varljivemu trenutku svobode laži, sledi rastoča zaslužjenost neresnici. Prvo laž ali pomoto skuša človek braniti z naslednjo lažjo in tako se znajdejo v mreži ali strukturi laži, ki ga oklepa in pogojuje, ne glede na to, da jo je pomagal splesti sam.

Seveda drži tudi v teh primerih, kakor vedno, Kristusova beseda: "Resnica vas bo osvobodila."¹⁶ A za vrnitev k resnici je treba poguma, pa tudi spoznanja, da osebno in družbeno življenje, zgrajeno na laži, omejuje in končno zamori svobodo ter je vir konfliktov in nesreč. Odločitev za življenje v skladu z resničnostjo in dosledno zavračanje laži je odločitev za ohranjanje notranje svobode in doprinos h gradnji svobodne družbe.

-
1. John Emerich Acton, 1834–1902.
 2. Prim.: Michael Novak, "The Catholic Ethic and the spirit of Capitalism"; zal. The Free Press, New York, 1993; str. 91, 93.
 3. Janez Pavel II. "Veritatis splendor", Sijaj resnice, zal. Družina, Ljubljana, 1994; čl. 17. str.24.
 4. Idem. čl.54. str. 54.
 5. Prim. Idem. čl. 38 in 39, str. 40, 41.
 6. Gal 5,13.
 7. Prim.: Denise Bretón & Christopher Largent: "The Soul of Economies", zal. Idea, Wilmington USA, 1991, str.57.
 8. Janez Pavel II. "Sijaj resnice", čl. 61, 62, str 58.
 9. Idem; čl. 59. str. 56.
 10. 1Mz2,9.
 11. Prim: Pij XI. Quadragesimo anno – 1931.
 12. Janez Pavel II. Spomin in istovetnost, zal. Mohorjeva 2005. str. 44.
 13. Prim.: J. P. II. VeritatisSplendor; uvod; tudi KKC 1783 in sl.
 14. Jn 8,44.
 15. 1Mz 3,5
 16. Jn 8,32.